

ОБЩОСЕЛСКА СЛУЖБА В АНТОНОВСКО¹

Илия Вълев

Антоновска община² се намира в покрайнините на исторически обособилата се област Тузлук³. За периода от началото на XVI до средата на XX век областта претърпява мащабни етнодемографски процеси, които на два пъти променят почти напълно етническия състав на населението тук. От българско то става основно турско, а след Освобождението българският елемент отново набира превес. След паметната 1878 г. в Тузлука се заселват преселници от различни краища на страната – от западните покрайнини, Кюстендилско краище, Каменица, Пиянец, Кюстендилската котловина, от планинските селища на Габровско, Дряновско, Еленско, Търновско, Горнооряховско, а така също бежанци от Беломорска Тракия и немалко македонски българи от Благоевградско⁴. Така районът придобива изключително пъстър етнографски състав. По тези земи преселниците заварват остатък от чуждата турска култура, която е заличила почти всички спомени, че някога на това място са живели българи-християни. Въпреки това заселилото се българско население успява да се адаптира и да създаде потомства, които и до днес живеят в този край.

С идването си по тези места преселниците (шопи, балканджии, беломорци, македонски българи) донасят със себе си своя бит, култура и нрави. С всичко това те пренасят и общоселската служба (курбан). Както пише Владимир Николов, многото неволи и премеждия, които са сполетявали бедни и богати, са карали хората да вярват, че те са наказание от Бога, затова подобно на древните времена са принасяли жертва за умилоствивяване⁵. От проведеното теренно изследване може да се направи извод, че всяко едно село в Тузлука, заселено от българи-християни е имало един или няколко дни в годината, в които се

събирало на определени места и правело курбан в чест на някой светец, избран за покровител на селището и неговите жители. Наблюденията обаче показват, че начинът на осмисляне на службата, както и причините за нейното устройване в отделните селища имат някои разлики. Такива се открояват и в модела на възприемане на самото обредно място. Всичко това се дължи на няколко основни фактора, действащи заедно или поотделно, а именно:

- от времето на заселване на селището;
- от произхода на заселниците (от кой край идват);
- от еднородността на селото;
- от това коя група е доминантна в него — на шопите, на тракийците, на балканджиите, на турците;
- от природните дадености в селското землище;
- от това дали има църковно настоятелство или свещеник;
- разбира се и от това как самите преселници (даден род, фамилия или селски колектив) са тачили и приемали традицията.

В зависимост от тези фактори някои елементи от традиционното за отделната етнографска група честване по-бързо избледняват, в сравнение с други. Също така често тези елементи изключително много се смесват и става много трудно да се открие първоначалната им форма.

От теренните наблюдения става ясно, че основните обреди и обичаи, извършвани през този ден в почти всички изследвани села в общината са правени по идентичен начин. Само на места се наблюдават известни различия, вероятно породени от гореизброените фактори. Също така изследванията показват, че най-многобройна от заселилите се етнографски групи в Антоновско е тази на шопите, дошли от Кюстендилско-Босилеградския край. Това подсказва, че шопската традиция е най-силно застъпена тук, а това доказват и резултатите от теренното изследване.

Подготовката за честването на службата започвала няколко дена преди това, когато селяните се събирали да определят от къде ще закупят жертвеното животно, кой ще го заколи и сготви, какви добавки към курбана ще има (зеленчуци и подправки), кой ще донесе вода и дърва за котлите. Разходите покрай организирането били за цялото село. В деня на курбана се правила сметка и всеки давал определената сума. Жертвените животни в зависимост от месеца най-често били

агнета, шилета или ялови овце. Само в Девино и Разделци (на Димитровден), в Халваджийско и Антоново (на Илинден), Ястребино (за св. Харалампий) и Любичево (почти винаги) колели телета и говеда. Обикновено всяка година готвачите били едни и същи – задължително мъже, които от ранни зори се захващали с приготовленията. Най-често курбанът бил сваряван директно на поляната. Само когато животното се изпичало, се приготвяло в дом, където има пещ. Така например в село Ястребино на Гергьовден заколвали агнетата и след осветяването на главите им колективно ги изпичали по домашните пещи. В село Присойна също приготвяли (варили) курбана вкъщи и го изнасяли на поляната да го освети свещеник. По подобен начин, само че без осветяване от свещеник, били приготвяни агнетата за Гергьовден и в с. Халваджийско.

Същинското честване започвало по обяд, когато яденето било готово. Тогава един от мъжете-готвачи се провиквал за сбор и хората започвали да пристигат, облечени празнично. Първоначално директно на земята опъвали месали и на тях слагали донесените от къщи баницы, погачи, колачета, сирене, зеленчуци в зависимост от сезона и задължително ракия. Тук вино “по закон от Горе” (Шоплука – б.а.) не се консумирало. Малко по-късно в някои селища, като например в Девино и Любичево започнали да слагат дървени маси и пейки. Важно е да се знае, че навсякъде присъстващите сядали по фамилии и почти винаги на определени места. Във всички села преди консумирането на курбана той бил осветяван, обикновено от свещеник. Само на места, например в Девино, Халваджийско, Яребично и Шишковица, молитва четял най-възрастният или някой, който знаел такива. След това този, който е осветил курбана сам минавал да вземе или му давали направо първото бакърче от курбана и първата порязаница от погачата. Следвало разсипване на курбана в бакърчетата, донесени от присъстващите. Сипвало се с мярка, като се гледало да остане и за тези, които не са успели да дойдат. Когато разсипването на курбана приключи, започвало раздаване за здраве, а след това и за починалите, въпреки че в някои села (Черни бряг) имали отредени специални поменални служби. След обща наздравица с ракия започвали да ядат. По време на обяда селяните обсъждали всякакви теми от живота на селото.

Интересно е да се каже, че жителите в някои от селата възприемали общоселската служба-курбан за изключително религиозен праз-

ник и не празнували с песни, игри, музика и хора. Така отбелязват например службите в селата Язовец и Разделци. В посочените села големи забави имало на сборовете им. Те обаче понякога са на същия ден, когато е службата. Тогава обикновено курбанът се консумирал до обяд, а след това до вечерта имало веселба. Хората, които играели навремето из тези села (продължават и сега – б.а.) били типично шопски – шопско хоро, захванато на пояс, еленино, тропанка – с ритмични, забързани мелодии. В много села имало гъдулари и/или гайдари, които свирели от сутринта до вечерта. В село Малоградец имало дори кларнетист и цигулар. В селата Черни бряг и Халваджийско имало определена традиция, донесена от “Горе” (Шоплука – б.а.), на Гергьовден да правят специална дървена люлка-въртележка, на която се въртели и малки, и големи за здраве⁶.

От направеното изследване на оброчната традиция в Антоновския край, могат да се направят няколко обобщаващи извода. Както стана ясно, този край е бил свидетел поне на два много различни периода на заселване и колонизация от падането на България под турско владичество до наши дни – първият е турски, а вторият – български. От това може да се заключи, че в този североизточен български край е протичал процес на адаптация в културата на установеното различно население. Преселниците българи (шопи, беломорци, балканджии и македонски българи), които идват скоро след Освобождението по тези земи, не успяват да наложат в пълнота своите традиции. Наследените традиционни обичаи на преселниците от различните краища на България трудно пускат корени в този твърде чужд за тях край. При идването си в Тузлука те няма на какво да се опрат, освен на своите традиции. Българската култура е отдавна забравена в тази турцизирана област. Новодошлите започват да градят от нулата. Друг е въпросът, че само след 40–50 години настъпва нов обрат в техния живот и обичайно-празничната им традиция е подложена на промяна.

В посетените селища на община Антоново провеждането на общоселска служба (курбан) е вече избледняла традиция. Местата (сборищата, соборищата, службищата), на които се събирали жителите на селото, не се посещават и отдавна тънат в забрава. Най-вероятно това се дължи на факта, че в района е нарушена приемствеността на традиционната българска култура, тъй като дълго време Тузлукът е

бил турски. Липсата на достатъчно време да се изгради празничната система на преселниците с всички нейни компоненти – материална база, обреди и обичаи, е попречила оброчната традиция да се вкорени в този край. На места процесът на изграждане е бил по-силен и в някои села сборищата имат материалните белези, доближаващи се до традиционния облик на оброка – наличие на кръст, плоча или камък, старо дърво, водоизточник. До голяма степен като катализатор на този процес служели природните дадености в землището на селото.

Въпреки липсата на изградена материална база, ако мога така да се изразя, преселниците (шопи, беломорци и балканджии) не забравили смисъла на оброчния празник. Духовната култура е по-силна и по-лесно, и бързо се адаптира към новите условия. Ето защо няколко пъти в годината те дружно се събирали на избраната от тях поляна (сборището) и провеждали селската служба (курбан). Приеманата за чужда в самото начало територия спомогнала на преселниците да се сблизят и да изградят нов културен пласт. В съвременността много трудно може да се каже коя група (шопската, беломорската или балканджийската) е дала повече от своите бит и нрави на тузлушките българи. Както те сами разказват: „хората навремето по тези места били много единни, заедно построявали домовете си, заедно засявали нивите, заедно прибирали реколтата, заедно празнували, заедно почитали и светците – нямали какво да делят”.

От казаното дотук може да се заключи, че въпреки превратностите в живота, които претърпели преселниците, те донасят със себе си оброчния празник и в този край. Наблюденията показват, че в Антоновско доминантна група на заселилите се българи е тази на шопите, дошли от Кюстендилско-Босилеградския край. Описаните обреди, спазвани някога и разпространените култове главно към св. Илия, а след това към Св. Троица, Св. Дух, Спасовден и св. Георги говорят, че много елементи на общоселската служба курбан се доближават до тези, описани от Йордан Захариев в неговите антропогеографски изследвания⁷. Нужни са обаче още наблюдения – по-специално върху другите преселили се етнографски групи, за да се даде по-ясна представа за този семейно-родов празник.

В условията на съвременния технически свят честванията на тези празници могат да изглеждат остарели, но наблюденията показ-

ват друго. Въпреки че в Тузлука, поради продължителни и интензивни етнодемографски и социално-икономически процеси, това явление е избледняло, то в други краища на страната (например в Дряновско⁸) е все още живо и битува активно. Това обстоятелство аргументира нуждата от допълнителни теренни изследвания, които да отговорят на редица още въпроси и да очертаят пълната картина на оброчищната традиция.

БЕЛЕЖКИ

¹ Статията е част от дипломната ми работа на тема „Шопи в Тузлука – адаптация на оброчищната традиция”, с която придобих образователно-квалификационна степен магистър по етнология от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий”. За база на настоящата работа използвам материали от няколко краеведски, статистически и генеалогични изследвания, а заедно с тях и материал, събран лично от работата ми на терен в периода от 25.05.2009 до 28.05.2009. По време на теренната работа посетих и обходих общо 19 селища (Антоново, Черни бряг, Девино, Шишковица, Малоградец, Халваджийско, Яребично, Длъжка поляна, Орач, Изворово, Поройно Ястребино, Язовец, Разделци, Добротица, Присойна, Любичево, Трескавец и Горна Златица), които предварително бях набелязал за изследване. В проучването използвам методите на теренното етнографско изследване (ТЕИ), анкетния метод и сравнително-съпоставителния подход. По време на ТЕИ-то използвах следните методи, за да събера нужната информация и материал: непосредствено наблюдение, свободно интервю-беседа, фотографиране (фотографски метод). Успях да проведе свободно интервю-беседа с различни по професия и социално положение хора – на възраст от 40 до 100 години. Изследването обхваща периода от началото на ХХ век до наши дни.

² Община Антоново е разположена в Североизточна България, в югозападната част на област Търговище. На север, североизток и изток граничи с общините Попово, Търговище и Омуртаг (Търговищка област), на югоизток – с община Котел (Сливенска област), а на югозапад и северозапад – с общините Елена, Златарица и Стражица (Великотърновска област).

³ Тузлук или Сланник е популярното наименование на географски ареал в Североизточна България, чийто териториален обхват в исторически аспект не е ясно дефиниран. Най-общо това е хълмиста област във външната ивица на Източния Предбалкан. Разположена е между Стара река, приток на Лефеджа и

горното течение на р. Врана, приток на Камчия. На север граничи с Антоновския рид и Лилякското плато, а на юг – с рида Лиса планина и котловината Герлово, към която е широко отворена (**Топев, М.** Тузлукът в описанията на чуждестранни пътешественици и учени през XIX век. – В: Памет за Тузлука – история и култура. Велико Търново, 2005, 73 – 86).

⁴ По въпроса за демографското развитие на Тузлука от преди Освобождението на България могат да се видят две изследвания на М. Кил (**Кил, М.** Анатолия преселена? Модели на демографски, религиозни и етнически промени в района на Тузлука (Североизточна България) 1479–1873. – В: Град Омуртаг и Омуртагския край – история и култура. Т. 2. Велико Търново, 2003, 235–282; **Същият.** Османотурски административни документи за демографското развитие и селищната история на Антоново (Яйла-Къой) и региона – В: Памет за Тузлука – история и култура. Велико Търново, 2005, 39–72). Относно промените, които настъпват в етнодемографската структура на района след Освобождението на България, могат да се видят следните изследвания: **Мутафов, В.** Промени в поселищния и демографския облик на Омуртагския край в последната четвърт на XIX век. – В: Град Омуртаг и Омуртагския край – история и култура. Т. 1. Варна, 1999, 263–278; **Любенова, Т.** По въпроса за демографското обвързване на Кюстендилския и Търговищкия край (1878–1960). – В: Памет за Тузлука – история и култура. Велико Търново, 2005, 87–101.

⁵ **Николов, Вл.** Разказ за заселилите се българи в село Джумалъкьой – Черни бряг, и за сто години живот. Велико Търново, 2006, 57–58.

⁶ Списък на информаторите:

● Христо Маринов Манов – роден 1934 г. в с. Черни бряг, Антоновско. Потомък на преселници от Кюстендилско.

● Григор Савов Стоев – роден 1923 г. в гр. Антоново. Потомък на преселници от Кюстендилско.

● Елица Манова Пейчева – родена 1934 г. в с. Девино, Антоновско. Потомка на преселници от Кюстендилско-Босилеградския край.

● Пейчо Велинов Пейчев – роден 1921 г. в с. Девино, Антоновско. Потомък на преселници от Кюстендилско-Босилеградския край.

● Борис Велинов Пейчев – роден 1925 г. в с. Девино, Антоновско. Потомък на преселници от Кюстендилско-Босилеградския край. Брат на Пейчо Пейчев.

● Георги Христов Йорданов – роден 1928 г. в с. Девино, Антоновско. Потомък на преселници от Кюстендилско-Босилеградския край.

● Христо Йорданов Ризов – роден 1940 г. в с. Девино, Антоновско. Потомък на преселници от Кюстендилско-Босилеградския край.

● Цветанка Георгиева Станимирова – родена 1941 г. в с. Девино, Антоновско. Потомка на преселници от Кюстендилско-Босилеградския край.

- Лилянка Георгиева Миленова – родена 1935 г. в с. Божица, Антоновско. Потомка на преселници от с. Божица, Босилеградско. През 1960 г. идва в с. Горна Златица, Антоновско като снаха.
- Васил Динев Миленов – роден 1929 г. в с. Горна Златица, Антоновско. Потомък на преселници от с. Божица, Босилеградско. Брат на починалия съпруг на Лилянка Миленова.
- Пенка Борисова – родена 1931 г. в с. Горна Златица, Антоновско. Потомка на преселници от Босилеградско.
- Надежда Стоименова – родена 1936 г. в с. Горна Златица, Антоновско. Потомка на преселници от Босилеградско.
- Димо Николов Петков – роден 1936 г. в с. Халваджийско, Антоновско. Потомък на преселници от с. Църношница, Кюстендилско.
- Христинка Николова – родена 1928 г. в с. Халваджийско, Антоновско. Потомка на преселници от с. Църношница, Кюстендилско. Сестра на Димо Николов Петков, омъжена и преселила се в с. Изворово, Антоновско.
- Петър Николов Петков – роден 1923 г. в с. Халваджийско, Антоновско. Потомък на преселници от с. Църношница, Кюстендилско. Брат на Димо Николов Петков.
- Йордан Велинов Йорданов (Антонов Филип) – роден 1950 г. в с. Длъжка поляна, Антоновско. Потомък на преселници от с. Гюешево и с. Преколница, Кюстендилско в с. Яребично, Антоновско.
- Крайчо Сотиров Стоичков – роден 1926 г. в с. Ястребино, Антоновско. Потомък на преселници от Кюстендилския край.
- Славка Стоичкова – родена 1929 г. в с. Камбурово, Антоновско. Потомка на преселници от Еленския балкан. Съпруга на Крайчо Стоичков.
- Никола Захариев Николов – роден 1927 г. в с. Ястребино, Антоновско. Потомък на преселници от Кюстендилския и Трънския край.
- Атанас Стойнев Атанасов (Пешев) – роден 1949 г. в с. Язовец, Антоновско. Потомък на преселници от Босилеградско.
- Добри Момчев – роден 1928 г. в с. Изворово, Антоновско. Потомък на преселници от Еленския балкан.
- Кольо Григоров Богданов – роден 1922 г. в с. Изворово, Антоновско. Потомък на преселници от Босилеградско.
- Георги Станишев Янков – роден 1952 г. в с. Любичево, Антоновско. Потомък на преселници от с. Дълга лука, Трънско.
- Стоян Симеонов Стоянов – роден 1935 г. в с. Малоградец, Антоновско. Потомък на преселници от с. Плочка, Босилеградско.
- Стойне Иванов Овчаров – роден 1914 г. в с. Малоградец, Антоновско. Потомък на преселници от с. Плочка и с. Горна Любата, Босилеградско.

- Спасена Николова Георгиева – родена 1927 г. в с. Орач, Антоновско. Потомка на преселници от Кюстендилско-Босилеградския край.

- Иван Бонев Яначков – роден 1936 г. в с. Орач, Антоновско. Потомък на преселници от с. Дукаг и с. Горна Любата, Босилеградско.

- Анастасия Ангелова Анастасова (Яначкова по мъж) – родена 1938 г. в с. Орач, Антоновско. Потомка на преселници от с. Цървена ябука, Босилеградско и балканджии. Съпруга на Иван Яначков.

- Стойна Александрова – родена 1921 г. в с. Стойново, Антоновско. Потомка на преселници от Босилеградско. Омъжена и преселена в с. Поройно, Антоновско.

- Иван Стоичков – роден 1946 г. в с. Поройно, Антоновско. Потомък на преселници от с. Пенкъвци, Трънско.

- Анка Стоянова Гьошева (Тодорова по мъж) – родена 1931 г. в с. Поройно, Антоновско. Потомка на преселници от гр. Босилеград.

- Цветан Манов Стоянов (Станков) – роден 1922 г. в с. Присойна, Антоновско. Потомък на преселници от с. Църноошица, Босилеградско.

- Никола Димитров Стоичков – роден 1935 г. в с. Присойна, Антоновско. Потомък на преселници от Кюстендилския край.

- Боянка Живкова Димитрова – родена 1935 г. в с. Разделци, Антоновско. Потомка на преселници от Кюстендилско-Босилеградския край. Омъжена за беломорец.

- Дончо Станов Димитров – роден 1929 г. в с. Разделци, Антоновско. Потомък на преселници балканджии.

- Марийка Павлова Димитрова – родена 1937 г. в с. Разделци, Антоновско. Потомка на преселници от с. Дукът, Босилеградско и от Беломорска Тракия. Съпруга на Дончо Димитров.

- Васила Илиева Димитрова – родена 1911 г. в с. Разделци, Антоновско. Потомка на преселници от Беломорска Тракия. Майка на Марийка Димитрова.

- Павел Петров Цветанов – роден 1940 г. в с. Разделци, Антоновско. Потомък на преселници от с. Горна Лисина, Босилеградско.

- Симеон и Стоянка Захаријеви – съпруг и съпруга, родени 1926 г. в с. Разделци, Антоновско. Потомци на преселници от Кюстендилско-Босилеградския край.

- Димитър Костов Христов – роден 1912 г. в с. Разделци, Антоновско. Потомък на преселници от Кюстендилско.

- Петранка Стойнева Иванова (Стоева по мъж) – родена 1928 г. в с. Шишковца, Антоновско. Потомка на преселници от с. Шишковци, Кюстендилско.

⁷ **Захариев, Й.** Кюстендилското краище. – СбНУ т. XXXII, С., 1918; Каменица. – СбНУ т. XL, С., 1935; Пиянец – земя и население. – СбНУ т. XLV, С., 1949; Кюстендилската котловина. С., 1963. Й. Захариев дава добра историческа, демографска и етнокултурна информация за населените места в тези области на Западна България, в частност и за разглеждания тук проблем.

⁸ Дряновският район е изследван през месец август 2008 г. Материалът, събран от това ТЕИ, послужи за написване на дипломната ми работа на тема „Оброчищната традиция в Дряновско“, с която придобих образователно-квалификационна степен бакалавър по етнология от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“.